

El Patrimoni Arquitectònic, una font per a l'ensenyament de la Història i les Ciències Socials

El pensament i la pràctica docent dels professors

Margarita Lleida Alberch

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) i a través del Dipòsit Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX ni al Dipòsit Digital de la UB. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX o al Dipòsit Digital de la UB (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) y a través del Repositorio Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR o al Repositorio Digital de la UB. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR o al Repositorio Digital de la UB (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service and by the UB Digital Repository (diposit.ub.edu) has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized nor its spreading and availability from a site foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository is not authorized (framing). Those rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

**EL PATRIMONI ARQUITECTÒNIC, UNA FONT PER A
L'ENSENYAMENT DE LA HISTÒRIA I LES CIÈNCIES SOCIALS**

EL PENSAMENT I LA PRÀCTICA DOCENT DELS PROFESSORS

TESI DOCTORAL

de

MARGARITA LLEIDA ALBERCH

Codirigida per

Dr. JOAQUIM PRATS CUEVAS

Dr. JOAN SANTACANA I MESTRES

Departament de Didàctica de les Ciències Socials

Facultat de Formació del Professorat

Universitat de Barcelona

Març, 2008

***“La pus rica joia que al món sia, e tal, que entre
tots els reis de crestians envides lo podrieu fer
semblant”***

Pere III el Cerimoniós, referint-se al Castell de Cetines,
primer monument protegit pels catalans.
Lleida, 1380.

**Als meus estimats pares, que sempre
em van ajudar per tal
d’aconseguir els somnis i projectes.**

**Molt especialment dedico la tesi
a la meva mare. Puc imaginar-me
la seva alegria en aquests moments.**

Casa del Baró d'Abelló (segle XVIII). Graus (Osca). Població natal de la doctoranda.

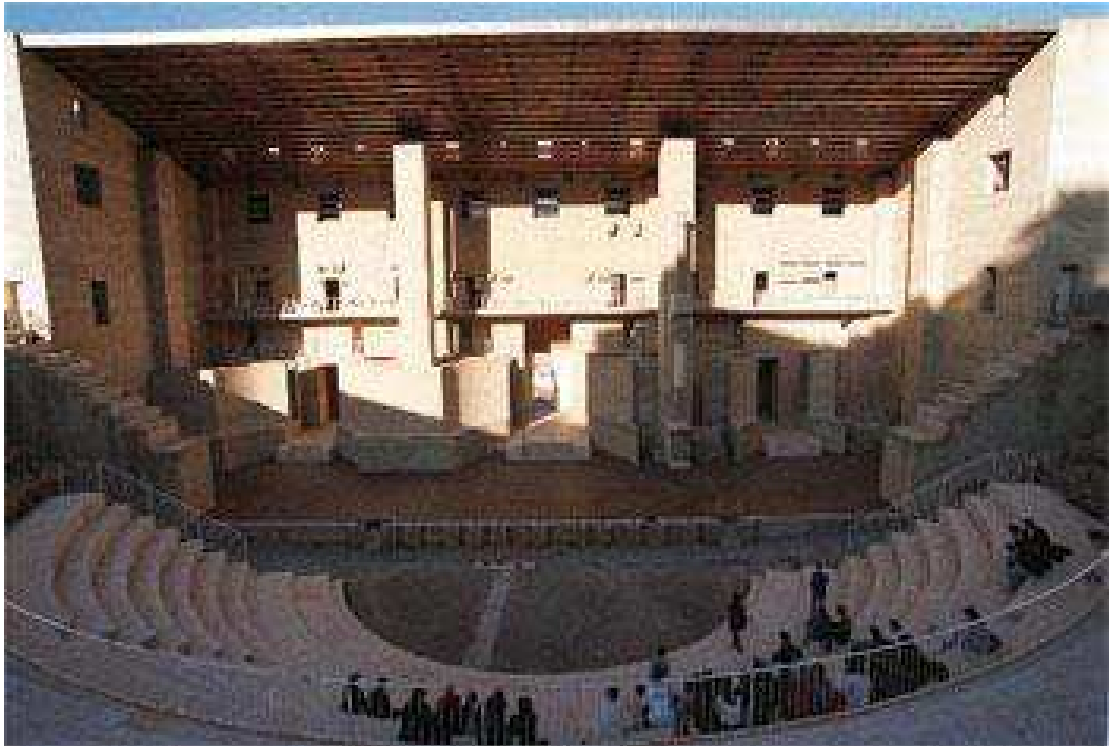
Façana pintada al fresc. Al·legoria de la ciència i la tècnica.

Es poden observar alguns dels símbols utilitzats pels constructors i la francmaçoneria: escaire, compàs i plomada.

L'arquitecte basteix els escenaris de la vida humana; l'historiador els rescata de l'oblit i preserva la seva memòria. Tanmateix, el professor, gràcies al seu ús nodreix els sabers històrics de l'alumne.

Però, ***¿quin és el tractament didàctic que cal donar al patrimoni arquitectònic com a font històrica?***

Teatre romà de Sagunt després de les obres de rehabilitació realitzades pels arquitectes Giorgio Grassi i Manuel Portaceli.

Cal parlar de restauració, reconstrucció o edifici de nova planta?

S'hauran d'executar finalment les obres de reversió dictades pel Tribunal Suprem? Han de ser reversibles les obres d'intervenció patrimonial?

El tractament del patrimoni arquitectònic aixeca grans controvèrsies i aquest no és aliè a les pugnes ideològiques i polítiques.

ESTRUCTURA DE LA INVESTIGACIÓ

PRIMERA PART

Marc teòric i conceptual de la investigació: l'estat de la qüestió

SEGONA PART

Marc empíric de la investigació: la recollida i anàlisi de les dades

TERCERA PART

Les conclusions de la investigació

BIBLIOGRAFIA. FONTS INFORMACIÓ

ANNEXOS

INDEX GENERAL

VOLUM I

PREFACI	9
---------	---

INTRODUCCIÓ	11
-------------	----

PRIMERA PART

Marc tèoric i conceptual de la investigació: l'estat de la qüestió

CAPÍTOL 1. LA INVESTIGACIÓ EN EL CONTEXT DE LA DIDÀCTICA DE LA HISTÒRIA I LES CIÈNCIES SOCIALS	13
---	-----------

1.1. Aspectes generals de l'estudi. Caràcter de la investigació i l'interès de la recerca	15
--	-----------

1.1.1. Les preguntes inicials de la investigació	23
--	----

1.1.2. Els objectius	24
----------------------	----

1.1.2.1. Objectius generals de l'estudi	24
---	----

1.1.2.2. Objectius específics	24
-------------------------------	----

1.1.3. Les hipòtesis	25
----------------------	----

1.1.3.1. Hipòtesis generals	25
-----------------------------	----

1.1.3.2. Hipòtesis específiques	26
---------------------------------	----

1.1.4. Les finalitats de la investigació	27
1. 2. La investigació sobre les competències dels professors, la didàctica de les fonts i el patrimoni arquitectònic. L'estat de la qüestió	29
1.2.1. La investigació en l'àrea de la Didàctica de les Ciències Socials	29
1.2.2. La investigació educativa sobre el professorat. Models.	32
1.2.2.1. El model racionalista	34
1.2.2.2. El model interpretatiu	37
1.2.3. La investigació sobre les competències professionals dels docents	40
1.2.4. La investigació en didàctica de les fonts i el patrimoni arquitectònic	49
CAPÍTOL 2. EI PATRIMONI ARQUITECTÒNIC, UNA FONT PER A L'ENSENYAMENT DE LA HISTÒRIA I LES CIÈNCIES SOCIALS. BASES PER UNA DIDÀCTICA DEL PATRIMONI ARQUITECTÒNIC COM A FONT	59
2.1. L'arquitectura, escenari de la vida humana	61
2.1.1. L'home, un ésser arquitectònic	62
2.1.2. L'arquitectura. Fonaments conceptuals	67
2.1.2.1. Què és l'arquitectura	67
2.1.2.2. L'origen de l'arquitectura	78
2.1.2.3. El llenguatge de l'arquitectura	82
2.1.2.4. Diferents lectures de l'arquitectura	87
2.1.2.5. L'espai arquitectònic	92
2.1.3. L'arquitectura, un llegat històric-cultural. El patrimoni arquitectònic	102
2.1.3.1. La classificació del patrimoni cultural	102
2.1.3.2. Conceptualització del patrimoni arquitectònic	107

2.1.4. Les intervencions en el patrimoni arquitectònic.	117
2.1.4.1. Els orígens de la protecció i la conservació.	123
2.1.4.2. El panorama europeu en el s. XIX. Tendències	129
2.1.4.3. La restauració a Catalunya en el s. XIX.	136
2.1.4.4. El panorama europeu en s. XX. Tendències	148
2.1.4.5. La restauració a Catalunya en el s. XX.	161
2. 2. El patrimoni arquitectònic com a font de coneixement històric	186
2.2.1. Els coneixements històrics.	186
2.2.2. Els continguts històrics. Quina història ensenyar.	200
2.2.3. Les fonts de la història. El patrimoni arquitectònic com a font.	212
2.3. L'ús del patrimoni arquitectònic a les classes d'Història i Ciències Socials	233
2.3.1. Cap a una pedagogia del patrimoni arquitectònic	234
2.3.2. Avantatges i dificultats didàctics	239
2.3.2.1. Avantatges en l'ús del P.A. com a font històrica	239
2.3.2.2. Dificultats en l'ús del P.A. com a font històrica	243
2.3.3. Recursos i suports didàctics	247
2.3.3.1. La virtualitat en el patrimoni arquitectònic	247
2.3.3.2. El patrimoni arquitectònic i l'imaginari	251
2.3.3.3. La percepció de l'arquitectura	261
2.3.4. Diferents models d'intervenció didàctica en l'ús del P.A.	273
2.4. Recapitulació	285

SEGONA PART

Marc empíric de la investigació: la recollida i anàlisi de les dades

CAPÍTOL 3. LA METODOLOGIA DE LA INVESTIGACIÓ EMPÍRICA	295
3.1. Estratègia metodològica	297
3.2. Les variables de la investigació	302
3.3. Descripció de l'instrument I de la investigació: el grup de discussió	306
3.3.1. Justificació teòrica de la tècnica del grup de discussió	306
3.3.2. La reunió amb el grup de professors	311
3.3.2.1. Fases del treball	311
3.3.2.2. El professorat participant	311
3.3.2.3. Els objectius del grup i les preguntes de la reunió	313
3.3.2.4. Planificació i disseny de la reunió	314
3.3.2.5. Descripció i clima de la reunió	318
3.4. Descripció de l'instrument II de la investigació: el qüestionari.	321
3.4.1. Justificació teòrica de la tècnica del qüestionari	321
3.4.2. La població i la mostra investigada	323
3.4.3. Descripció del qüestionari de la investigació	329
3.4.3.1. Disseny del qüestionari pilot	330
3.4.3.2. El qüestionari definitiu	333
3.4.3.3. El diari de Bitàcora	354

3.4.4. El processament de les dades obtingudes	355
CAPÍTOL 4. EXPLICACIÓ I ANÀLISI DELS RESULTATS DEL GRUP DE DISCUSSIÓ I DEL QÜESTIONARI	361
4.1. Descripció dels resultats del grup de discussió	363
4.1.1. Codificació i descripció de les respostes	363
4.1.2. Anàlisi del discurs	373
4.2. Descripció dels resultats del qüestionari	379
4.2.1. El perfil del professorat participant	382
4.2.1.1. Dades personals	383
4.2.1.2. Dades laborals	388
4.2.1.3. Formació	395
Consideracions	405
4.2.2. Coneixements sobre el patrimoni arquitectònic	407
4.2.2.1. Coneixements sobre evolució, biografia i intervencions en el patrimoni arquitectònic	408
4.2.2.2. Coneixements sobre l'autenticitat i falsedat	416
Consideracions	426
4.2.3. Pensament i Concepcions	428
4.2.3.1. Idees sobre arquitectura i patrimoni arquitectònic	428
4.2.3.2. Opinions sobre el P.A. com a font històrica	437
4.2.3.3. Valoració del patrimoni arquitectònic	446
Consideracions	466
4.2.4. Pràctica docent	470
4.2.4.1. Activitats i orientació didàctica	470

4.2.4.2. Contiguts que s'ensenyen	497
4.2.4.3. Tractament del P.A. com a font històrica	514
Consideracions	529

TERCERA PART

Les conclusions de la investigació

CAPÍTOL 5. CONCLUSIONS GENERALS	539
5.1. Conclusions de l'estudi empíric	541
5.1.1. Quins són els coneixements dels professors envers el patrimoni arquitectònic?	543
5.1.2. Quin és el pensament i concepcions del professorat envers el patrimoni arquitectònic com a font històrica?	549
5.1.3. Quina és la pràctica docent dels professors en referència al patrimoni arquitectònic a les classes d'Història i Ciències Socials?	559
5.2. Reflexions finals de la investigació	574
APÈNDIX: Propostes d'actuació didàctica	579
RELACIÓ DE QUADRES, TAULES I GRÀFICS	591

VOLUM II

BIBLIOGRAFIA I ALTRES FONTS D'INFORMACIÓ	599
BIBLIOGRAFIA CONSULTADA	601
DOCUMENTS AUDIOVISUALS	636
ADRECES ELECTRÒNIQUES	637
CENTRES DE DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA	638
ANNEXOS	639
Annexe I: Transcripció del discurs del grup de discussió	641
Annexe II: Els qüestionaris	705
Annexe III: Taules de correlació	745
Annexe IV: Mostra fotogràfica	757

PREFACI

Sempre he tingut un gran interès pels temes relacionats amb l'arquitectura i el patrimoni cultural. Recordo les *històries* medievals sobre cavallers i castells que la meva ment adolescent imaginava i recreava. En els anys universitaris el que més m'interessava era vincular l'imaginari d'una època amb els edificis que es construïen en un determinat període. Em venen al cap moltes excursions amb amics, sempre acompanyada per la càmera fotogràfica, per deixar testimoni dels edificis que anava descobrint.

Vaig entrar en el món de la docència. Primària; després, Secundària. Sempre he volgut fomentar la curiositat històrica i científica en els alumnes i fer ús del patrimoni arquitectònic com a eina didàctica a les classes. A partir de la meva pròpia experiència i formació, he anat descobrint els problemes que es deriven de la utilització de l'arquitectura com a font històrica, i sóc conscient de la manca de guies o pautes de treball que superin el comentari formalista-esteticista propi de la història de l'art. El que m'ha motivat per realitzar la investigació és col·laborar en la millora de la didàctica del patrimoni arquitectònic, entès aquest com a font de coneixement històric.

Moltes coses he après i m'han enriquit al llarg de l'elaboració de la tesi: el valor de la constància, el treball, l'ordre i la humilitat. Res del que pugui dir és definitiu o absolut. Tan sols, un camí que s'obre en el camp de la didàctica del patrimoni arquitectònic.

La tesi és fruit d'anys de treball i esforços. El camí ha estat laboriós. Començar-la va ser fàcil; tirar-la endavant i acabar-la ha estat més difícil.

No puc concloure aquestes línies sense manifestar els meus agraïments a totes aquelles persones que han cregut en el valor del meu estudi, m'han animat quan em sentia desorientada i m'han ajudat en tot moment. En primer lloc, voldria agrair als directors de la tesi, el Doctor Joaquim Prats i el Doctor Joan Santacana, tot l'ajut i suport no tan sols professional, sinó també personal i humà. El Doctor Santacana és qui m'ha orientat en tot allò referent a qüestions patrimonials i didàctiques, ajudant-me a clarificar les preguntes, hipòtesis i objectius de la investigació. Recordo les hores que hem compartit,

parlant sobre la problemàtica de les restauracions arquitectòniques i les implicacions didàctiques que se'n deriven. El Doctor Prats és qui m'ha orientat en el camp metodològic i el treball empíric-descriptiu. Molt m'ha ensenyat sobre metodologia i agraeixo especialment el seu esforç perquè no "me n'anés per les branques", obligant a centrar-me en les coses essencials. A tots dos, el meu agraïment més sincer.

També voldria agrair els consells i orientacions que em van donar alguns professionals i teòrics de l'arquitectura i de la intervenció en el patrimoni arquitectònic com en Joan Muntañola Thonsberg (professor de la Facultat d'Arquitectura de Barcelona); en Joan Albert Adell (arquitecte-restaurador de la Generalitat); la Raquel Lacuesta (tècnica en restauració i conservació de la Diputació de Barcelona) i molt especialment a l'Antoni González (cap del Servei de Restauració i Conservació de la Diputació de Barcelona).

Vull agrair també les recomanacions i l'ajut de la Dra. Concha Fuentes en moments que em trobava desorientada.

I per descomptat, agrair a José Luís i als meus fills el suport i ànims que en tot moment m'han donat per anar endavant. Especialment la meua filla ha valorat la feina que estava fent i ha mostrat en tot moment una infinita paciència a l'hora d'ajudar-me en les qüestions informàtiques. La insistència de tots plegats en moments que m'invaia el desànim, ha estat bàsica per acabar la investigació.

INTRODUCCIÓ

La investigadora, com a professional de la docència, sempre ha tingut un gran interès vers el tema del patrimoni arquitectònic. Com a docent, és conscient del buit que existeix en el camp de la didàctica del patrimoni arquitectònic, buit que es manifesta en la manca de reflexió teòrica, guies o models d'actuació i materials didàctics. Les motivacions personals per la realització de la tesi estan lligades a la pròpia experiència professional de la investigadora, assolida a través dels anys que ha impartit classes en els Ensenyaments Secundaris, tant a nivell d'ESO com de Batxillerat. Aquest fet és decisiu a l'hora de plantejar la realització del projecte.

L'estudi aborda el patrimoni arquitectònic com a font per l'ensenyament de la història i les ciències socials. El patrimoni és un testimoni viu del passat humà. En utilitzar el patrimoni arquitectònic com a font, el professorat hauria de tenir en compte una sèrie de factors que són inherents a l'arquitectura, entesa aquesta com una realitat material viva i com document històric. La font arquitectònica és diferent al document escrit i per tant, és del tot necessari utilitzar-la fent-ne un ús adaptat a la seva naturalesa. La complexitat de l'obra arquitectònica, la dificultat de la seva interpretació (ja sigui diacrònica o sincrònica), i els problemes didàctics i històrics que se'n deriven dels diferents models de restauració, són elements a tenir en compte a l'hora d'utilitzar el patrimoni arquitectònic com a font. El problema central que aborda la tesi és sobre **l'ús didàctic del patrimoni arquitectònic com a font històrica**.

La tesi doctoral vol aportar idees i reflexions que millorin la didàctica de la història i l'ús del patrimoni arquitectònic, així com descriure i conèixer el pensament i la pràctica docent del professorat d'història i ciències socials.

Pocs estudis hi ha sobre el tema de la didàctica del patrimoni arquitectònic, considerat aquest com a font per l'ensenyament i el coneixement de la història. El patrimoni com a font i eina per ensenyar història i ciències socials és un camp didàctic en estat embrionari.

La tesi, per una part, revisa i reflexiona sobre aquells conceptes que ha de tenir en compte el professorat a l'hora d'utilitzar el patrimoni arquitectònic com a font a les classes d'història i ciències socials; i per una altra, descriu i analitza els coneixements, les concepcions i actuació didàctica del professorat al respecte. L'estudi abarca dos àmbits que es complementen en un tot integrat: l'àmbit conceptual i l'àmbit empíric.

Tot plegat, l'estudi vol col·laborar en la millora de la didàctica del patrimoni arquitectònic. La investigadora pretén fomentar l'ús del patrimoni arquitectònic com a font per ensenyar història. Els edificis manifesten l'empremta dels temps, dels homes i dones que van viure. L'espai arquitectònic és un espai humanitzat i cultural, carregat d'empremtes i testimonis del passat; és un espai capaç de generar sentiments, vivències i diferents aprenentatges en l'alumnat. El patrimoni arquitectònic esdevé una eina didàctica valuosa per la seva capacitat formativa, educadora i social.

La tesi està organitzada en cinc capítols:

1. Al primer capítol es presenten les línies bàsiques de la investigació i el marc teòric que la sustenta.
  2. Al segon capítol es fa una profunda revisió i conceptualització del fet arquitectònic, l'ensenyament de la història i la pedagogia del patrimoni arquitectònic com a font històrica.
  3. Al tercer capítol es descriuen els instruments que ha fet servir la investigació empírica per esbrinar els coneixements, el pensament i la pràctica docent dels professors.
  4. Al quart capítol s'explica el procés de la recollida de dades, i es descriuen i s'analitzen els resultats obtinguts en el treball de camp
  5. Al cinquè apartat, la doctoranda presenta les conclusions de la investigació.
- A continuació es presenta un apèndix amb algunes propostes d'actuació didàctica; la relació de quadres, taules i gràfics; l'apartat de bibliografia, adreces electròniques i arxius fotogràfics consultats.
- Finalment, es recullen els annexos de l'estudi.